

Кармишев Дмитро Васильович,

д.держ.упр., проф., перший заступник директора,

ХарPI НАДУ, м. Харків

ORCID 0000-0003-1617-3240

УДК 351.851

doi 10.34213/db.19.02.01

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ РЕЙТИНГОВОГО ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті продовжено розвідки автора, що стосуються формування цілісної методології рейтингового оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти в Україні, що має на меті забезпечення належного функціонування, розвитку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної системи вищої освіти та її інтеграцію у світовий освітній простір і європейський простір вищої освіти. Наголошується, що результати діяльності закладів вищої освіти мають вимірюватися не лише екстенсивними показниками в абсолютних одиницях стосовно масштабу інтегрованості у глобальні системи та потужності ресурсної бази, а насамперед критеріями, які оцінюють досягнення стратегічної мети їх діяльності щодо забезпечення суспільних потреб і запитів. У якості концептуальної моделі оцінювання запропонована універсальна модель STEPS, що передбачає оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти за чіткими критеріями в межах п'яти категорій оцінювання. Також акцентується увага на тому, що для об'єктивізації результатів оцінювання та їх практичної значущості необхідно фокусувати оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти за конкретними напрямками підготовки в межах визначених галузей знань і спеціальностей. Сформульовано концептуальні засади та методичні підходи щодо розробки та запровадження індикаторів якості вищої освіти – інтегрованого галузевого індексу та предметного індексу оцінювання діяльності закладів вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта; європейський простір вищої освіти; міжнародні рейтинги; якість освіти; стратегічні орієнтири розвитку вищої освіти; рейтингова система оцінювання; показники оцінювання діяльності закладів вищої освіти; модель STEPS; галузевий індекс оцінювання; предметний індекс оцінювання.

Постановка проблеми. В умовах поширення глобалізаційних процесів визначальним для країн з високим рівнем розвитку різних сфер та галузей суспільного виробництва стає перехід від екстенсивного використання низько кваліфікованої робочої сили до інтенсифікації процесів залучення людських ресурсів з високим рівнем універсалізації освітньої та професійної підготовки,

більш адаптованої до сучасних умов і запитів суспільства завдяки компетентностям, що мають універсальний характер і дозволяють приймати як ефективні управлінські рішення в умовах невизначеності, так і досягати консенсусу у вирішенні складних проблем, що потребують не лише розвинених комунікативних здібностей і навичок, а й вміння розпізнавати та ефективно протидіяти гібридним загрозам і глобальним викликам.

Інноваційні перетворення у сфері вищої освіти в умовах інтеграції України в європейське та світове співтовариство передбачають визначення чітких орієнтирів розвитку для побудови цілісної моделі стратегічного управління системою вищої освіти та місця провідних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) в цьому процесі. Виходячи з цього, стає вкрай необхідним вироблення раціональної державної політики, спрямованої на формування та розвиток освітнього потенціалу держави.

Попри зазначене вище, викликає стурбованість не сформованість державних пріоритетів стосовно інституціалізації та організаційно-правового забезпечення інтеграційних процесів управління якістю в системі вищої освіти, спрямованих як на входження провідних українських ЗВО в міжнародні рейтингові системи оцінювання, так і на формування зрозумілої системи принципів та визначення чітких критеріїв зовнішнього позиціонування ЗВО, що надасть їм можливість просування у глобальній освітній простір та підвищення як власної конкурентоспроможності, так і іміджу України на світовому ринку освітніх послуг. У свою чергу просування українських ЗВО в міжнародні системи оцінювання їх результативності відкриють додаткові можливості для випускників за освітніми програмами на різних рівнях вищої освіти для реалізації набутих компетентностей на міжнародному ринку праці.

Наголошуючи на тому, що формування узгодженої методології оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти, спрямованої на всебічний розвиток та зміцнення науково-освітнього потенціалу країни, передбачає створення аналітичної основи управління якістю в системі вищої освіти України, слід зазначити, що результати діяльності ЗВО мають

вимірюватися не лише екстенсивними показниками в абсолютних одиницях стосовно масштабу інтегрованості у глобальні системи та потужності ресурсної бази, а насамперед критеріями, які оцінюють досягнення стратегічної мети їх діяльності із забезпечення суспільних потреб та запитів [3]. Виходячи з цього, є доцільним вироблення концептуальних підходів щодо розробки та запровадження специфічних індикаторів оцінювання діяльності закладів вищої освіти, що надасть можливість оптимізувати систему оцінювання та підвищити якість надання освітніх послуг. Спроба знайти відповідь на ці питання й обумовила проведення даного дослідження.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженню трансформаційних процесів та висвітленню стратегічних підходів щодо формування цілісної сучасної моделі національної системи вищої освіти, підвищення її ефективності, належного забезпечення якості та оцінювання діяльності закладів вищої освіти присвячено цілу низку праць вітчизняних науковців. Серед них заслуговують на увагу публікації В. Бакірова, В. Бахрушина, Л. Белової, І. Богачевської, Я. Болюбаша, Л. Гриневич, Т. Добка, М. Згуровського, А. Зінченка, С. Квіта, Ю. Кордуби, В. Кременя, Т. Лукіної, О. Панич, Л. Паращенко, Ю. Рашкевича, М. Саприкіної, С. Свіжевської, Т. Фінікова, Ю. Чернецького, В. Шинкарука та ін. Питанням забезпечення моніторингу якості вищої освіти та освітньої діяльності присвячено праці таких зарубіжних учених, як Н. Боттані, Г. Валберг, Дж. К. Верховен, К. Кемпбелл, Ф. Ківз, Т. Невілл, Д. Стерн, А. Тайджнман, Р. Таубер, С. Томас, П. Уільямс, Л. Харві, Л. Шепард та ін.

Метою статті є обґрунтування концептуальних і організаційно-правових засад щодо вдосконалення національної системи рейтингового оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти, а також конкретизація методичних підходів щодо розробки та запровадження відповідних індикаторів оцінювання в умовах інтеграції у міжнародну систему моніторингу та забезпечення якості освіти на основі визначення стратегічних пріоритетів розвитку європейського простору вищої освіти.

Так, у Паризькому комюніке від 25.05.2018 р. визначено заходи із розбудови та розкриття потенціалу Європейського простору вищої освіти протягом 2018 – 2020 років: “Щоб розкрити повний потенціал Європейського простору вищої освіти та забезпечити виконання ключових Болонських зобов’язань, ми запроваджуємо структурований підхід колегіальної експертної підтримки (за принципом “рівний рівному”) на основі солідарності, співпраці та взаємного навчання” [13]. У 2018 – 2020 рр. тематичні експертні групи сфокусовані на трьох ключових зобов’язаннях, вирішальних для посилення й підтримки якості та співпраці всередині Європейського простору вищої освіти: трициклічна система, сумісна із загальною рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти та ступенями першого і другого циклів, заснованими на ЄКТС, відповідність Лісабонській Конвенції про визнання і забезпечення якості відповідно до “Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти” [26]. Усе це, поряд з іншим, свідчить про надважливість інтеграції національної системи якості вищої освіти та оцінювання результатів діяльності ЗВО у світовий і європейський освітній простір.

Формування системи індикаторів освіти у глобальному вимірі здійснюється на основі керівництв, що є уніфікованими для країн членів міжнародних організації та країн-партнерів і підлягають моніторингу. Багаторічний аналіз цих показників дозволяє здійснити порівняння між системами освіти та побудувати стійкі функціональні моделі відповідних систем освіти, що базуються на спільних принципах і переконаннях. Зазначена система моніторингу має власну історію становлення [21] й постійно розвивається, відображає зміну пріоритетів освітньої політики країн, потреби та інтереси міжнародної співдружності.

Значну цінність для порівняння освітніх індикаторів становлять щорічні аналітичні доповіді ОЕСР, які містять характеристику освітніх систем розвинених країн світу та відображають ключові напрями розвитку освіти на міжнародному рівні. Система індикаторів, яку щорічно застосовує для своєї доповіді ОЕСР,

ґрунтується на моделі “Контекст-ресурси-процес-результати” [24].

Протягом останніх років щорічно на офіційному Інтернет-ресурсі ОЕСР (www.oecd.org.) публікуються огляди (“профіль”) поточного стану освітньої системи – “Погляд на освіту. Індикатори ОЕСР”, в яких міститься порівняльний аналіз основних показників у сфері освіти. Система міжнародних показників освіти ОЕСР є концептуально обґрунтованою й відносно завершеною, проте вона продовжує розвиватися і змінюватися. Зазвичай огляд ОЕСР складався з чотирьох розділів: освітні результати і вплив навчання (індикатор А “The output of educational institutions and the impact of learning”); фінансові та людські ресурси, що інвестуються в освіту (індикатор В “Financial and Human Resources invested in education”); доступ до освіти, участь в освітньому процесі та прогресі (індикатор С “Access to education, participation and progress”); освітнє середовище та організація процесу навчання в школах (індикатор D “The Learning Environment and Organization of Schools”) [22].

Незважаючи на те, що завданням ОЕСР є оцінка ефективності систем освіти в цілому, а не порівняння окремих освітніх установ, очевидно, що багато важливих рис розвитку і функціонування освітніх систем, а також їх вплив на освітній контекст можуть бути оцінені через діяльність окремих суб’єктів – ЗВО як постачальників освітніх послуг [2].

Представлені індикатори дозволяють порівняти освітні системи різних країн, виявити їхні проблеми та запити, а також оцінити результативність їх функціонування в цілому та діяльності за окремими напрямками. Так, розділ, що характеризує освітні результати і вплив навчання, розкриває, зокрема, зміст таких індикаторів, як: кількість студентів, що одержали вищу освіту; дисципліни, найбільш привабливі для студентів; дані про вплив рівня освіти на зайнятість осіб та вартість випускників на ринку праці та ін. [22].

Ураховуючи зазначене вище, виникає необхідність розроблення та опрацювання такої системи моніторингу освітніх індикаторів, яка буде сумісною з визнаними міжнародними системами, що надасть можливість долучитися до міжнародних порівняльних досліджень якості освіти й значно

підвищить ефективність оцінювання якості освіти для формування національної освітньої політики. Відповідно до принципів функціонування цієї системи необхідно організувати збір, обробку та аналіз статистичних даних. Це дозволить розглядати українську освіту на тлі міжнародних освітніх тенденцій та усвідомлено проектувати розбудову національної освітньої системи [2; 12].

Слід зазначити, що оцінювання діяльності ЗВО міжнародними та вітчизняними рейтинговими агенціями й експертними інституціями здійснюється за набором певних критеріїв, що визначаються за різними принципами та методами оцінювання. При цьому методологія формування і комплекс показників оцінювання діяльності ЗВО різняться залежно від цілей проваджуваних досліджень [7].

Відповідно до Берлінських принципів ранжування університетів [20] в Україні побудована, апробована й запропонована для використання методика “Топ-200 Україна” [19], яка являє собою комплексне оцінювання ЗВО, що визначає його діяльність за допомогою трьох складових. Перша складова – це агрегований показник (інтегрованого індексу рейтингової оцінки – I_z), що має 80 % “ваги” оцінки ЗВО на підставі використання індикаторів прямого вимірювання та включає три комплексні складові: $I_z = I_{np} + I_{an} + I_{mv}$, де: I_{np} – індекси якості науково-педагогічного потенціалу, I_{an} – індекс якості навчання, I_{mv} – індекс міжнародного визнання. Друга складова (15 % ваги) – це експертна оцінка якості підготовки випускників ЗВО представниками роботодавців та академічного співтовариства. Третя складова (5 % ваги) – показник інформаційних ресурсів (якість та функціональна повнота вебсайтів університетів). При цьому комплексні критерії визначаються групою індикаторів з відповідними ваговими коефіцієнтами із застосуванням методу експертної оцінки. Значення всіх індикаторів приводилися до діапазону [0 – 100] при введенні відповідних коефіцієнтів нормування.

Консолідований рейтинг ЗВО складено інформаційним ресурсом Освіта.ua на підставі найбільш відомих в Україні рейтингів вишів: “ТОП-200 Україна”,

“Scopus” і “Webometrics”. В останньому варіанті додана категорія “Бал ЗНО на контракт” [4]. При цьому, як зазначалося вище, “ТОП-200 Україна” [18] оцінювався за допомогою агрегованого показника (інтегрованого індексу Із), який формується на підставі індикаторів прямого вимірювання та експертних оцінок. Результати рейтингу “Scopus” базуються на показниках бази даних Scopus, що є інструментом для відстеження цитування наукових статей, які публікуються закладом освіти або його працівниками у наукових виданнях. База представляє собою рейтингову таблицю, де понад 160 українських ЗВО ранжовані за індексом Гірша – кількісним показником, що базується на кількості наукових публікацій і кількості цитувань цих публікацій. Міжнародний рейтинг “Webometrics” укладається Національною дослідницькою радою Іспанії та оцінює понад 24 тис. ЗВО світу (в тому числі близько 320 українських). Він враховує кількість проіндексованих пошуковими системами сторінок сайту вишу, зовнішні посилання на нього, цитованість ресурсу, а також кількість завантажених на сайт файлів (іншими словами, змістовну та інформаційну активність сайту навчального закладу). У консолідованому рейтингу кожному вишу присвоєно бал, що дорівнює сумі його місць у рейтингах “ТОП-200 Україна”, “Scopus” і “Webometrics” [4; 18; 29; 30].

Дискусійність включення до консолідованого рейтингу результатів рейтингу “Scopus” обумовлена тим, що це може бути доречним лише у випадку оцінювання результатів окремих категорій ЗВО, таких як класичні університети, що матимуть статус дослідницьких, і переважно університети, діяльність яких характеризується специфічними галузевими ознаками та фундаментальними дослідженнями, що мають більшою мірою інтегрованість у наукометричну базу “Scopus”. Поряд із цим є передчасним використання відповідного показника для оцінювання діяльності ЗВО соціо-гуманітарного та організаційно-управлінського спрямування, що псує реальну картину результатів їхньої діяльності у зв'язку із різними можливостями інтеграції в міжнародні наукометричні бази та цільовими орієнтаціями ЗВО зазначеної спрямованості. При цьому саме для зазначених ЗВО доцільніше керуватися

Переліком, що формується згідно з Порядком формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 р. № 32 із зазначенням категорій “А” і “Б”, що постійно оновлюється й затверджується у встановленому порядку центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері вищої освіти [17].

З року в рік система рейтингового оцінювання трансформується у бік незначного, але удосконалення та має свої особливості. Так, у 2019 р. Центр міжнародних проектів “Євроосвіта” [11] в партнерстві з міжнародною групою експертів IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence [23] презентував удосконалений академічний рейтинг закладів вищої освіти України “Топ-200 Україна 2019” [1]. У ньому діяльність закладів вищої освіти, як і раніше, оцінювалася за допомогою інтегрованого індексу, який формується на підставі індикаторів прямого вимірювання, експертних оцінок якості, а також з використанням міжнародних наукометричних і веб-метричних даних. Інтегрований індекс містить три комплексні складові: індекси якості науково-педагогічного потенціалу, індекс якості навчання та індекс міжнародного визнання.

Для формування зазначених індексів використовувалися індикатори прямого виміру (анкетні дані, інформація з сайтів ЗВО, дані міжнародних асоціацій університетів, дані про участь ЗВО в міжнародних проектах (Horizon 2020, Erasmus+), інформація про участь ЗВО в міжнародних рейтингах (Webometrics, Scopus, uniRank), дані МОН України, ЄДЕБО, дані Комітету з питань державних премій України і премій ім. Т. Шевченка, участь ЗВО у проектах, що фінансуються НАТО в рамках Програми “Наука заради миру і безпеки”, участь ЗВО у білатеральних проектах, середній конкурсний бал вступника та інші відкриті дані). При складанні цього річного рейтингу експерти брали до уваги сучасні тенденції розвитку університетів, напрацьовані міжнародною Конференцією IREG 2019 “Академічні рейтинги: виклики і проблеми для вищої освіти” [5].

Наразі вдосконалена методика проекту “Топ-200 Україна” базується на

використанні відкритих даних прямих вимірів та експертних висновків фахівців. Відповідно до Берлінських принципів для максимальної об'єктивізації визначення рейтингів ЗВО застосовувалися тільки показники, що мають однозначне трактування, можуть бути легко перевірені представниками громадськості й використовуючи які можна порівнювати між собою університети, що відносяться до різних груп.

Незмінним базисом методики залишається загальний набір індикаторів для університетів різних типів, що дозволяло порівнювати результати їхньої діяльності. Відповідно до цієї методики діяльність ЗВО оцінюється за допомогою інтегрованого індексу – Із. Цей індекс містить три комплексні складові: $I_z = I_{np}$ (Індекс якості науково-педагогічного потенціалу – 40 %) + I_n (Індекс якості навчання – 25 %) + I_{mv} (Індекс міжнародного визнання – 20 %).

Експертне оцінювання якості науково-педагогічного потенціалу і якості навчання з сумарною вагою 15 % проводилося за такими критеріями: рівень базової, загальноосвітньої підготовки студентів, рівень фахової підготовки, рівень практичного володіння інформаційними технологіями, затребуваність випускників ЗВО ринком праці.

Однією з головних тенденцій цього річного ранжування університетів залишалося знаходження балансу між створенням нових, критичних знань, результатів досліджень та інновацій і практичною трансформацією цих напрацювань в розвиток сучасного суспільства.

За даними експертів, які брали участь у підготовці цього річного рейтингу “Топ 200 Україна 2019”, залишається практично незмінною тенденція великого розриву між потребами ринків праці України та результатами роботи університетів за моделлю сучасних знань, головними компетенціями і практичною якістю підготовки фахівців [1; 9].

Упродовж останніх років для моніторингу якості освітньої діяльності та вищої освіти застосовується декілька систем рейтингового оцінювання ЗВО. Це пов'язано передусім із наявністю в міжнародній практиці різних підходів щодо відповідного оцінювання та відсутністю монополії на проведення експертних

досліджень у цій царині. Слід підкреслити, що всі рейтинги певною мірою заслуговують на увагу. Адже кожний рейтинг орієнтований на конкретні цілі, цільові групи користувачів, має власну змістовну складову, методологію та методики визначення рейтингу [7].

Вітчизняна практика останнього десятиріччя надає підстави для того, щоби приділити особливу увагу системі визначення критеріїв рейтингового оцінювання, обчисленню параметрів діяльності ЗВО, що здійснюються за методикою.

Так, на виконання п. 1 ст. 1 Указу Президента України “Про забезпечення подальшого розвитку вищої освіти України” від 25.09.2008 р. № 857, доручення Кабінету Міністрів України від 07.08.2009 р. № 48024/94/1-08, наказу МОН “Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року” від 13.07.2007 р. № 612 для забезпечення впровадження системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації всіх форм власності та підпорядкування наказом МОН України від 24.12.2009 р. № 1185 затверджено методику та критерії рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації; перелік показників діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації за тематичними напрямками та субнапрямками; перелік рейтингових індикаторів за тематичними напрямками та субнапрямками системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації [10].

Зазначена методика являє собою найбільш повну, логічно побудовану систему комплексного оцінювання, яку доцільно використовувати для оцінювання діяльності ЗВО, адаптуючи її до сучасних умов функціонування відповідних закладів, з урахуванням суттєвих змін у законодавстві та нормативних документах, що регулюють діяльність ЗВО впродовж останніх 10 років – з часу затвердження методики, а також стратегічних напрямів розвитку системи вищої освіти в Україні на основі провідного міжнародного досвіду, враховуючи його інноваційний характер.

Адаптація методики рейтингового оцінювання діяльності ЗВО до сучасних, зокрема міжнародних стандартів, передбачає, з одного боку, використання системи принципів, методів і засобів організації та побудови системи ранжування закладів вищої освіти, що ускладнюється після скасування Положення про систему рейтингового оцінювання ЗВО, яке було свого часу розроблено й запроваджено з метою стимулювання підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти, участі ЗВО України у міжнародних рейтингах університетів [16], враховуючи змістовну складову системи рейтингового оцінювання. Остання характеризується ієрархією низки параметрів, за якими здійснюється обчислення критеріїв рейтингу суб'єктів ранжування та розташування їх в певному порядку на рейтинговій шкалі за принципом найбільшої відповідності конкретному запиту та вимогам цільових груп. З іншого боку, адаптація має враховувати й нові критерії, які мають бути запропоновані на виконання Законів України “Про освіту” та “Про вищу освіту”, Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187 [8] та іншими нормативними документами, що регулюють діяльність ЗВО з урахуванням міжнародних стандартів щодо забезпечення якості вищої освіти та освітньої діяльності закладами вищої освіти.

Отже, беручи за основу відповідну методику оцінювання [10], яка була апробована й довела свою здатність щодо забезпечення належності її впровадження, слід зазначити, що ієрархічно організована послідовність змістовної складової системи рейтингового оцінювання може визначається такими вихідними параметрами: глобальний критерій рейтингу (ГКР); індекси тематичних напрямів (І); рейтингові індикатори (Р); показники первинної інформаційної бази (ПІБ). Відповідні параметри у зазначеній методиці визначено таким чином: глобальний критерій рейтингу – параметр, на основі якого здійснюється загальна оцінка діяльності ЗВО та визначається місце (ранг) ЗВО на рейтинговій шкалі. Як ГКР можуть застосовуватися інтегральний рейтинговий індекс (ІРІ) та сума місць (СМ) за індексами тематичних напрямів

залежно від якості первинної інформаційної бази. Інтегральний рейтинговий індекс (ІРІ) – сума індексів тематичних напрямів (профілів) діяльності ЗВО, що формують змістову складову системи рейтингового оцінювання. Індекс тематичного напрямку – параметр, на основі якого здійснюється оцінювання діяльності ЗВО за рейтинговими індикаторами відповідного тематичного напрямку (профілю).

Дуже корисним для подальших кроків з удосконалення рейтингової системи оцінювання є визначення в методиці сутності та змісту тематичних напрямів або профілів, що являє собою сукупність показників і відповідно рейтингових індикаторів, які визначають результати в певній сфері діяльності або потенціал ЗВО (наприклад, “Контингент студентів”, “Науково-педагогічний потенціал”, “Інформаційне забезпечення” тощо). При цьому вибір тематичних напрямів (профілів) діяльності та номенклатури показників системи в їх межах передбачає встановлення переліку найменувань та абсолютних вимірів результатів (потенціалу) ЗВО в контексті забезпечення якості його освітньої діяльності та достовірної оцінки його позиціонування на рейтинговій шкалі. Такий вибір базується на цілях застосування результатів рейтингу та задоволення вимог і потреб користувачів. Окремо наголошується на тому, що при визначенні тематичних напрямів (профілів) і відповідних показників необхідно керуватися певними принципами, а саме: виділення груп профілів проводиться за чітко визначеними ознаками; тематичні напрями (профілі), які формують змістовну структуру, є незалежними; зміст показників повинен бути однозначним; сукупність показників повинна відображати всі основні профілі діяльності ЗВО; однорідності та пропорційності виділених профілів та ін.

Стосовно змістовної складової системи, слід вказати, що вона містить певну кількість показників первинної інформаційної бази (ПІБ) та рейтингових індикаторів. При цьому рейтингові індикатори можуть бути рівномірно розподілені серед 5 – 7 тематичних напрямів, що надасть можливість умовно забезпечити однорідність і пропорційність статистичних вибірок за ними. Ще однією корисною якістю базової методики [10] є наявність у системі

оцінювання такого параметра, як коефіцієнт пріоритетності – параметр, який визначає позиціонування рейтингового індикатора суб'єкта ранжування відносно рейтингового індикатора системи. Доречним є те, що вимір коефіцієнта пріоритетності системи є тією об'єктивною межею, відносно якої позиціонують ЗВО на рейтингових шкалах системи залежно від досягнутих успіхів за результатами діяльності. При цьому намагання ЗВО у разі відставання досягти рівня системи є підсилюючим фактором для всієї системи, що в підсумку забезпечує синергетичний ефект під час здійснення відповідного процесу. Вимір коефіцієнта пріоритетності ЗВО по відношенню до системи дає можливість провести верифікацію даних шляхом оцінки достовірності та якості вхідної інформації, здійснюючи попереднє оцінювання результату.

Щодо інших параметрів системи оцінювання [10]. Рейтинговий індикатор – параметр, на підставі якого формуються всі наступні критерії в ієрархічно організованій послідовності параметрів змістовної складової моделі, забезпечує рівні умови для всіх суб'єктів ранжування і відповідає принципам їх сумісності та порівнянності. Рейтингові індикатори повинні бути прозорими й відкритими по відношенню до цілей і цільових груп та методології, яка використовується для побудови системи рейтингового оцінювання. Окремо слід наголосити на тому, що, як зазначається в методиці, перевага має надаватися рейтинговим індикаторам, які вимірюють результати (вихід системи) у порівнянні з рейтинговими індикаторами, що вимірюють потенціал (вхід системи), хоча це питання є дискусійним. Крім цього, безперечним є те, що вони мають формуватися на підставі показників первинної інформаційної бази, які підлягають контролю і забезпечують необхідну валідність та релевантність.

Показники первинної інформаційної бази – параметри, на основі яких обчислюються виміри рейтингових індикаторів тематичних напрямів (профілів) діяльності. Вони поділяються на дві групи: змістовні показники і показники порівнянності. При цьому змістовні показники покладено в основу визначення рейтингових індикаторів, а показники порівнянності застосовуються для забезпечення сумісності й порівнянності суб'єктів ранжування. Наприклад,

рейтинговий індикатор “Чисельність штатних докторів наук на 100 студентів денної форми навчання” формується на підставі двох показників “Чисельність штатних докторів наук” (змістовний показник) та “Чисельність студентів денної форми навчання” (показник порівнянності). Тобто формування показників первинної інформаційної бази закладом вищої освіти є суттєво важливим для забезпечення якості результатів і забезпечення довіри до рейтингів. Вони репрезентуються у вигляді уніфікованої електронної таблиці, яка включає дані, що зібрані закладом вищої освіти за процедурами та правилами збору достовірної, об’єктивної та точної інформації, що підтверджуються відповідними документами та підлягає верифікації.

Отже, запропонована експериментальна рейтингова система є суттєвим кроком до оцінювання результативності діяльності ЗВО, визначення його пріоритетів за певними індикаторами, його інтегрального рейтингового індексу в системі або галузевій групі. Рейтингова система забезпечує умови для зовнішнього оцінювання діяльності вищих навчальних закладів і дає змогу: інформувати суспільство про стан функціонування вищої освіти і рівень досягнень ЗВО, зокрема щодо якості освітньої діяльності та якості вищої освіти; забезпечити органи управління освітою інформацією про стан і динаміку розвитку вищих навчальних закладів як за галузевими групами, так і в системі їх позиціонування на ринку освітніх послуг і ринку праці [7].

Проте рейтинг Міністерства освіти і науки має певні особливості та відмінності, а саме: систему формують усі ЗВО незалежно від форм власності, підпорядкування, програм підготовки за напрямами та спеціальностями. Рейтинг формується на підставі первинної інформаційної бази, що надається суб’єктами ранжування. Змістова складова системи ранжування ґрунтується на рейтингових індикаторах, які формують структуру критеріїв рейтингу за основними напрямами діяльності: “Міжнародна активність”, “Якість контингенту студентів”, “Якість науково-педагогічного потенціалу”, “Якість наукової та науково-технічної діяльності”, “Ресурсне забезпечення”.

Виникає необхідність оцінити систему вищої освіти України з точки зору

процесу модернізації та відповідності європейським нормам. Запровадження стандартів, рекомендацій і основних інструментів, що сприятимуть сумісності, порівнянності, визнанню періодів і термінів підготовки фахівців є важливим завданням на сучасному етапі розвитку Європейського простору вищої освіти.

Отже, наказом МОН України від 20.12.2011 р. № 1475 затверджено Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, в якому визначено порядок функціонування національної системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів незалежно від їх форми власності та підпорядкування [16]. Йому передував наказ МОН України, який заклав підстави щодо апробації системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів [15]. Однак відповідна система, залишаючись достатньо дієвою, все ж таки потребує подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку вищої освіти, а також адаптації до міжнародних вимог і нових завдань, що постають перед вищою школою України.

На виконання наказу МОН України “Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів” від 20.12.2011 р. № 1475 (був скасований) [16] Інститут інноваційних технологій і змісту освіти проводив рейтинг ЗВО України за “Показниками діяльності за переліком критеріїв та субкритеріїв”, які певною мірою є джерелом інформації для побудови рейтингів різного рівня. У подальшому для проведення рейтингу ЗВО протягом 2013–2015 рр. щорічно надавали заповнену з урахуванням рекомендацій, які містились у спеціальному додатку, уніфіковану електронну форму.

Суб'єктами ранжування виступали ЗВО за типами (університети, академії, інститути), які здійснювали підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами бакалавра, спеціаліста, магістра в певній галузі та мали відповідний кадровий і матеріально-технічний потенціал. Поряд з цим суб'єкти ранжування мали зобов'язання: забезпечувати постійну участь у рейтинговому оцінюванні; додержуватися норм етики, моралі рейтингового

оцінювання, вести постійний моніторинг результатів діяльності та змін потенціалу впродовж звітного періоду; забезпечувати подання точної, неупередженої, об'єктивної та доступної первинної інформації [7].

Таким чином, МОН України разом з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти здійснили апробацію Національної системи рейтингового оцінювання діяльності ЗВО. Національна система рейтингового оцінювання є складовою моніторингу вищої освіти, що сприятиме модернізації вищої освіти, надає можливості для налагодження ефективного соціального партнерства та підвищення відповідальності ЗВО як інструменту управління якістю освітньої діяльності в системі вищої освіти України.

Для суб'єктів оцінювання інформація, яку він отримує за результатами рейтингу, дає можливість визначити сильні й слабкі сторони власної діяльності за певними критеріями та проектувати стратегії перспективного розвитку ЗВО в площині забезпечення якості вищої освіти.

Оцінювання, відповідно до вимог МОН України для ЗВО, має пріоритетне значення. Адже за його результатами держава надає кращим університетам відповідну підтримку і високий статус. Такий статус свідчить про високий вогум довіри держави до ЗВО насамперед у питаннях належного забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти [7].

Однак, незважаючи на певні позитивні зрушення у сфері функціонування системи вищої освіти у напрямі вдосконалення вітчизняної системи моніторингу та оцінювання діяльності ЗВО, МОН України наказом від 17.01.2015 р. № 28 скасувало, а саме – визнало таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України “Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів” від 20.12.2011 р. № 1475, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 10.01.2012 р. за № 18/20331 [16].

У 2019 р. МОН України запропонувало для громадського обговорення проект правил оцінювання закладів вищої освіти. Ці Правила визначають механізм оцінювання закладів вищої освіти з метою надання та підтвердження

статусу національного закладу вищої освіти Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Для оцінювання було запропоновано використовувати Критерії надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912 [6].

Проектом правил передбачено встановлювати відповідність закладу вищої освіти порівняльним критеріям надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти та преміальним критеріям надання та підтвердження статусу національного на основі інформації, поданої закладом вищої освіти у конкурсній/моніторинговій справі, з урахуванням показників порівняльних критеріїв інших закладів вищої освіти.

Як зазначалося вище, відповідно до 2 ст. 29 Закону України “Про вищу освіту” Постановою Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912 затверджено “Порядок надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу” та відповідні критерії надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти [6]. Зокрема, у документі йдеться про те, що надання ЗВО статусу національного, підтвердження чи позбавлення його цього статусу здійснюється на основі критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти.

На нашу думку, під час щорічного планування та внутрішнього моніторингу діяльності ЗВО доцільно враховувати та користуватися відповідними критеріями, що може бути покладено в основу побудови в Україні як національної системи рейтингового оцінювання ЗВО, так і цілісної системи оцінювання якості освітньої діяльності та вищої освіти. Так, за цим документом [6] критерії надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти поділяються на обов’язкові, порівняльні та преміальні.

Надання закладу вищої освіти статусу національного здійснюється за пропозицією Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в порядку та за критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України.

Щодо критеріїв надання та підтвердження статусу національного ЗВО то згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912 [6] їх поділено на обов'язкові, порівняльні та преміальні. Обов'язкові критерії надання та підтвердження статусу національного ЗВО відображають загальні підстави дотримання норм, які встановлено на рівні держави що регулюють процеси в системі вищої освіти України та відповідні відносини між суб'єктами, що реалізують державну політику у сфері вищої освіти. Такими критеріями визначено: виконання законів України “Про освіту” та “Про вищу освіту”, Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187 [8]; позитивна оцінка (сертифікація) системи забезпечення закладом вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (системи внутрішнього забезпечення якості) відповідно до вимог абзацу 11 ч. 2 ст. 16 Закону України “Про вищу освіту” (критерій починає застосовуватися через два роки після затвердження Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти відповідних вимог); відсутність виявлених раніше порушень Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти; наявність єдиного інформаційного середовища закладу вищої освіти, в якому забезпечується автоматизація основних процесів діяльності; розміщення на офіційному вебсайті закладу вищої освіти обов'язкової інформації, передбаченої законодавством.

На особливу увагу під час формування системи оцінювання ЗВО заслуговують Порівняльні критерії. Зауважимо, що саме вони розкривають більш об'єктивно картину стосовно не лише потенціалу закладу, а й відображають як наміри, так і реальні дії ЗВО стосовно як врахування сучасних тенденцій розвитку ЗВО так і просування в глобальній науково-освітній простір і тому дають підстави робити висновки відносно стратегічних перспектив розвитку окремих ЗВО.

Узагальнено, зміст порівняльних критеріїв у вигляді приведених показників має таку картину: кількість здобувачів вищої освіти навчання на

одного науково-педагогічного працівника; питома вага здобувачів вищої освіти, які під час складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту продемонстрували кращі результати; кількість здобувачів вищої освіти, які протягом звітнього періоду навчалися (стажувалися) в іноземних закладах вищої освіти; кількість здобувачів вищої освіти, які здобули у звітному періоді призові місця на Міжнародних студентських олімпіадах; середньорічна кількість іноземних громадян серед здобувачів вищої освіти у закладі вищої освіти; середнє значення показників індексів Гірша науково-педагогічних та наукових працівників у наукометричних базах Scopus, Web of Science, інших наукометричних базах, визнаних МОН; кількість наукових журналів, які входять з ненульовим коефіцієнтом впливовості до наукометричних баз Scopus, Web of Science, інших наукометричних баз, визнаних МОН, що видаються закладом вищої освіти; кількість науково-педагогічних та наукових працівників, які здійснювали наукове керівництво (консультування) здобувачів наукових ступенів, які захистилися в Україні; кількість об'єктів права інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків та ін.), що зареєстровані та (або) комерціалізовано закладом вищої освіти та/або зареєстровані (створені) його науково-педагогічними та науковими працівниками протягом звітнього періоду тощо.

Преміальні критерії характеризують і відображають: місце закладу вищої освіти в міжнародних та незалежних рейтингах; наявність іноземних та міжнародних акредитацій; кількість науково-педагогічних та наукових працівників та випускників закладу вищої освіти, яким протягом останніх 10 років було присвоєно почесні звання України; кількість випускників закладу вищої освіти, які підтвердили своє працевлаштування протягом трьох років.

Відповідні критерії, встановлені Кабінетом Міністрів України згідно з його постановою від 22.11.2017 р. № 912 [6], є вкрай необхідними для формування цілісної системи оцінювання діяльності ЗВО, що готують здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським), другим (магістерським) і третім (доктор філософії) рівнем вищої освіти. Пропонується здійснювати

моніторинг діяльності ЗВО відповідного рівня за визначеними критеріями, що надасть можливість узгодження та приведення у відповідність міжнародним стандартам і сучасним вимогам діяльності ЗВО України.

За визначенням О. Кузьміна, О. Мельник та М. Яструбського, головними ознаками престижності університету є ефективні дії ЗВО, спрямовані на досягнення успішності, досконалості та конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг та ринку праці, а також інновації та вміння фокусувати зусилля на реалізацію та досягнення тактичних та стратегічних цілей. При цьому ключовим моментом є результативність діяльності університету, яка визначається якістю випускників та їх працевлаштуванням на ринку праці, професійною компетентністю та рівнем кваліфікації, конкурентноздатністю, мобільністю та захищеністю на ринку праці. У цьому контексті, рейтинг як інструмент управління процесами успішного функціонування, надає ЗВО інформаційні послуги щодо позиціонування їх на інституційному, галузевому, регіональному та національному рівнях для формування стратегій успіху з урахуванням досягнень партнерів та системи в цілому за умов достовірної, об'єктивної та точної інформації суб'єктів ранжування [7].

Зауважимо, що критерії надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти мають корелюватися з іншими системами оцінювання. Вважаємо за доцільне користуватись у тому числі вже існуючими методиками рейтингового оцінювання та визначеними критеріями. До цього слід додати й індикатори, що містяться у відповідних вимогах щодо ліцензування спеціальностей та акредитації освітніх програм [8; 14].

На жаль, слід констатувати, що результати наведених систем оцінювання та їх змістовні характеристики, визначені за відповідними критеріями є досить узагальненими, мають доволі розгалужений характер і не розкривають особливостей та не відображають змістовної компоненти якості підготовки здобувачів вищої освіти за конкретними освітніми програмами в межах конкретно визначених спеціальностей. Це, на наш погляд, є сьогодні проблемним питанням, оскільки і абітурієнт, і випускник будь-якого ЗВО,

незалежно від форми власності та підпорядкування, націлений на отримання результату у вигляді підготовки за конкретною спеціальністю задля того щоби реалізувати себе на ринку праці у певному професійному напрямку. Іншими словами, щоби здобути професію в межах визначеної спеціальності. Інакше процес вибору спеціальності у будь-якому, навіть найпрестижнішому виші, можна вважати недостатньо обґрунтованим і таким, що базується переважно на зовнішніх ознаках позиціонування вишу, оскільки він не спрямований на отримання чітко визначених компетентностей, що відобразатимуть результати навчання за певною освітньою програмою підготовки на відповідному рівні вищої освіти.

На сьогодні існуючі системи рейтингового оцінювання не можуть бути керівництвом для прийняття рішення стосовно висновків про ефективність підготовки в конкретній сфері – галузі – за конкретною спеціальністю – для університетів, яких в Україні велика кількість, навіть галузевих. Тим більше, що само визначення “університет”, іноді незважаючи на певний профіль, який міститься у назві, не відображає сутність і зміст підготовки в ньому, оскільки так чи інакше передбачає різноманітність напрямів підготовки, а відповідно й ліцензованих спеціальностей.

Тому цілком логічним слід вважати введення в обіг інтегрованого галузевого (від галузі знань) індикатору оцінювання діяльності ЗВО за спеціальностями – для формування реальної, об’єктивної картини стосовно професійної підготовки фахівців для ринку праці. І якщо цей індикатор буде відображати потенціал та досягнення ЗВО в певному напрямі підготовки, то це надасть реальну можливість абітурієнту приймати обґрунтовані рішення – щодо вступу на навчання, роботодавцю – стосовно залучення випускників у якості потенційних працівників, а експертному середовищу – стосовно реального рейтингу закладу за визначеними напрямами підготовки для відповідного висвітлення у спеціалізованих джерелах інформації.

Це надасть можливість більш ретельної селекції ЗВО за специфічними ознаками та формування певних лідерських пулів із переліку університетів для

того, щоб МОН України як центральний орган виконавчої влади у сфері реалізації державної політики щодо розвитку вищої освіти та Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти отримали реальну картину щодо якості підготовки за визначеними спеціальностями і відповідно з цим встановлювали зрозумілі вимоги щодо формування галузевих рад та експертних комісій, яким делеговані певні контрольні повноваження, а також розроблення стандартів, методичний супровід і моніторинг якості освітніх програм не шляхом уніфікованої за загальними принципами системи підготовки експертів, як кажуть “з нуля”, а цілком зрозуміло – з числа обізнаних у конкретній предметній області представників провідних ЗВО, які мають визнання у професійному середовищі й здатні проводити порівняльний аналіз і застосовувати кращі практики для вдосконалення підготовки здобувачів вищої освіти в межах спеціальностей за визначеними освітніми програмами певного рівня підготовки.

Враховуючи зазначене вище, пропонується розробити відповідний показник – галузевий Індекс оцінювання діяльності ЗВО. При цьому мається на увазі, що такий Індекс може бути універсальним Індикатором оцінювання якості провадження освітньої діяльності ЗВО у сфері вищої освіти в межах певної галузі знань як в широкому розумінні – Інтегрований галузевий Індекс оцінювання ЗВО (узагальнення результатів за ліцензованими спеціальностями в межах галузі, за якими провадиться освітня діяльність), так і за конкретною спеціальністю на певному рівні освіти – Предметний Індекс оцінювання ЗВО (за конкретною спеціальністю). При цьому інтегрований Індекс визначатиметься як похідне від суми індексів за окремими спеціальностями.

Пропонується формування і розрахунок Індексу робити у дві фази, після чого здійснювати зіставлення даних та їх верифікацію.

Перша фаза – за підсумками попереднього навчального року та результатами вступу в новому навчальному році за спеціальностями (на відповідні освітні програми в межах конкретної спеціальності). Зведена інформація надається до МОН України шляхом заповнення відповідної форми,

після подання статистичної форми 2-3 НК до закінчення календарного року. Форма звітності подається у вигляді зведеної таблиці (1 сторінка) та додатку до табличної форми із конкретизацією окремих її пунктів із зазначенням конкретних назв по всіх зведених в таблицю показниках. Вона має бути підписана керівником закладу вищої освіти, з відповідними візами відповідальних осіб, які несуть персональну відповідальність за надані дані. Дані подаються протягом місяця наприкінці календарного року (в період з 15.11 до 15.12) за результатами діяльності на початок наступного за звітним навчального року, що корелюються з даними форми державного статистичного спостереження № 2-3нк (“Звіт закладу вищої освіти на початок навчального року”).

Друга фаза – за підсумками календарного року, станом на кінець звітного календарного року здійснюється також протягом місяця (в період з 15.01 до 15.02), тобто на початку нового за звітним року.

Для розрахунків використовуються тільки прямі вимірювані показники, що є безапелюсними й мають бути підтверджені та підлягатимуть конкретизації. На основі відповідних Індексів формується сукупний галузевий рейтинг ЗВО, що відображає якість здійснення діяльності ЗВО як в межах широких предметних областей – галузей знань, так і за окремими спеціальностями. При цьому рейтинг за конкретною спеціальністю має на меті збільшення сукупного галузевого рейтингу ЗВО, який вимірюється на основі сукупності рейтингів за спеціальностями та поділено на кількість спеціальностей. Тобто Інтегрований галузевий Індекс ЗВО вираховується як сума індексів за спеціальностями / на кількість ліцензованих спеціальностей, за якими проваджується освітня діяльність.

Комплекс індикаторів виміру агрегованого галузевого показника у вигляді інтегрованого галузевого Індексу або предметного Індексу оцінювання діяльності ЗВО за спеціальністю включає показники, що розподілені за відповідними категоріями, що відображають змістовну частину складових системи організації діяльності ЗВО на основі його ресурсного потенціалу та

досягнень у певній сфері діяльності. При цьому, формування інтегрованого галузевого та предметного індексів має на меті отримання не лише загального уявлення, а й об'єктивної картини для практичного користування щодо можливостей підготовки у ЗВО здобувачів вищої освіти певного рівня за конкретною спеціальністю у межах визначеної галузі знань.

Як методичний підхід до формування Індексу, а саме визначення окремих категорій, в межах яких мають бути згруповані кількісні показники оцінювання, пропонується авторська модель STEPS – Students-Teachers-Education-Practice-Science, в основі якої лежить п'ять категорій оцінювання, кожна з яких містить узагальнені показники з наданням певної ваги (у %) комплексу показників кожної категорії. Загалом оцінюванню підлягає комплекс показників в межах визначених категорій, кожен з яких може формуватися із більш дрібних складових, що мають критерії вимірювання.

Оцінювання за відповідним підходом відрізняється простотою та передбачає покроковий алгоритм роботи з комплексом показників у кожній окремій категорії та узагальнення результатів з подальшим використанням в системі рейтингового оцінювання ЗВО. Збалансованість відповідної системи оцінювання забезпечується вагою комплексу показників в межах визначених категорій діапазоном від 15 до 25 %. При цьому перші дві категорії уособлюють наявність людського капіталу ЗВО: здобувачів вищої освіти та надавачів освітніх послуг, що є людським інтелектуальним чинником розвитку ЗВО – 50 % ваги. Решта, тобто три наступні категорії, уособлюють наявність специфічного ресурсного потенціалу та інституціоналізацію діяльності ЗВО у вигляді науково-методичного забезпечення освітнього процесу, наукової та практичної складової підготовки за спеціальностями в межах певної галузі знань – 50 % ваги (таблиця).

Відповідна система оцінювання не передбачає включення суб'єктивних спостережень та інформації, що може враховуватися додатково (та бути зазначеною в розширеному варіанті – описовій частині), але не має чітко визначених критеріїв співставлення.

Складові інтегрованого Індексу на основі моделі STEPS

№	Категорії	Показники	Вага
I	Students		25 %
II	Teachers		25 %
III	Education		20 %
IV	Practice		15 %
V	Science		15 %

Отже, головними критеріями оцінювання можна позначити такі, що беззаперечно надають уявлення стосовно результативності підготовки здобувачів за певною спеціальністю в межах галузі знань. Серед них на особливу увагу заслуговують ті, що характеризують: наявний контингент здобувачів вищої освіти за спеціальністю; якісний склад науково-педагогічних працівників, що формують групи забезпечення спеціальності; специфіку та особливості освітніх програм підготовки та їх науково-методичне забезпечення; реалізовані проекти в рамках партнерських і грантових угод у т.ч. міжнародного співробітництва; зв'язок із роботодавцями, можливості стажування і працевлаштування випускників; наявність системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти, пристосованої до конкретної спеціальності (освітньої програми), інформаційне забезпечення і висвітлення всіх зазначених складових на офіційному сайті ЗВО та ін.

Серед конкретних показників, що формують зазначені категорії слід вказати зокрема такі:

– для категорії I “Студенти” (“Students”): загальна чисельність студентів спеціальності (бюджет, контракт) за формами навчання (у т.ч. іноземних студентів); середнє значення результатів ЗНО на певну спеціальність в ЗВО з похибкою на кількість зарахованих за спеціальністю; середній бал ЄКІ (випускники) з похибкою на кількість випускників за спеціальністю та ін.;

– для категорії II “Викладачі” (“Teachers”): загальна чисельність штатних

НПП, що входять до групи забезпечення відповідної спеціальності та мають науковий ступінь доктора філософії, доктора наук, кандидата наук, вчене звання доцента, професора та ін.;

– для категорії III “Освіта” (“Education”): наявність рівнів підготовки: бакалавр, магістр, доктор філософії за спеціальністю; кількість акредитованих освітніх програм за спеціальністю (у т.ч. міжнародними та незалежними агенціями); наявність програм спільних (подвійних) дипломів; наявність системи підвищення кваліфікації із зазначеного напрямку (спеціальності); кількість виданих підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій (за звітній період від 1 до 3 років) та ін.;

– для категорії IV “Практика” (“Practice”): наявність офіційних угод про співпрацю (партнерських), підтверджених сертифікатами про академічні обміни, стажування викладачів і студентів, виробничої та переддипломної практики; проектних угод за програмою Еразмус+ інших визнаних національних або міжнародних грантів в межах напрямку підготовки; спільних інноваційних проектів із українськими та закордонними ЗВО, партнерськими організаціями; перевірених даних щодо працевлаштування випускників; залучення фахівців практиків, спікерів партнерських організацій, роботодавців до практико-орієнтованої підготовки у різних формах: тренінги, семінари, літні школи, дискусійні майданчики, форуми та ін.;

– для категорії V “Наука” (“Science”): наявність спеціалізованого видавництва, фахових видань категорії А і Б із зазначеного напрямку; монографій, публікацій у наукометричних виданнях у поточному році за напрямом; кількість цитувань за даними глобальних міжнародних організацій, фактично проведених науково-комунікативних заходів за визначеною тематикою у т.ч. міжнародних, регіональних, міжвузівських; кількість науково-дослідних робіт (бюджетних, ініціативних); інноваційних утворень, що створені на базі структурних підрозділів, кафедр (лабораторії, центри), експертно-дорадчих органів, ради молодих вчених, студентського наукового товариства та ін.

Слід наголосити на тому, що методичний підхід щодо удосконалення

системи рейтингового оцінювання та формування відповідного пулу показників має базуватися на узгодженні та співставленні зазначених показників хоча б за формальними ознаками з показниками, що застосовуються міжнародними рейтинговими системами оцінювання, а також бути максимально адаптованою до методичних підходів, що лежать в основі світових рейтингів ЗВО: The Times Higher Education World University Rankings, QS World University Rankings, а також Шанхайський рейтинг [3; 25; 27; 28].

Таким чином, соціальна роль Індексу полягає в тому, що його запровадження надає можливість здійснювати реальний моніторинг результативності ЗВО та провадити рейтингові оцінювання не в загалі, а в предметній галузі, виходячи з того, що студент здобуватиме вищу освіту за певною спеціальністю перш за все для того, щоби реалізуватися в конкретній професійній сфері, тобто застосувати набуті компетентності на ринку праці. Тому відмінність такого підходу від підходів, що базуються на оцінюванні за узагальненими критеріями полягає в тому, що останні не надають уявлення споживачу інформаційно-аналітичного контенту стосовно підготовки саме за конкретними спеціальностями – гармонізованими з міжнародною стандартною класифікацією освіти предметними областями знань, що включають споріднені освітні програми та передбачають певні вимоги до компетентностей і результатів навчання випускників.

Запропонована система оцінювання за інтегрованим галузевим індексом надасть підстави для більш жорсткої селекції та оцінки результативності ЗВО за галузевими і предметними ознаками, що забезпечить можливість дійсно провідним ЗВО позиціонувати себе в системі підготовки фахівців за конкретними спеціальностями на відміну від великої кількості псевдо надавачів освітніх послуг між якими сьогодні розшарована підготовка фахівців з вищою освітою і навіть існує поки що недосконала система визначення кількості місць державного замовлення на певні спеціальності, що користуються великим попитом і потребують більш чітких критеріїв для прийняття відповідних рішень. Це може бути певним дороговказом та індикатором для центральних

органів виконавчої влади, які впливають на реалізацію політики галузевих ЗВО стосовно можливостей врахування результатів відповідного оцінювання під час прийняття управлінських рішень, або їх обґрунтування під час розгляду конкурсних пропозицій щодо бюджетного фінансування, що буде додатковим, але безперечним важелем і чинником забезпечення антикорупційної складової відповідного процесу.

Список використаних джерел

1. Академічний рейтинг закладів вищої освіти України “Топ-200 Україна 2019”. URL: <http://www.euroosvita.net/> (дата звернення: 12.11.2019).
2. Гриневич Л. М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (на прикладі доповіді “Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР”). *Теорія і методика управління освітою*. 2011. № 7. URL: http://arhive.nuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2011_7/3.pdf (дата звернення: 12.11.2019).
3. Карамішев Д. В. Стратегічні орієнтири розвитку моніторингу освітньої діяльності закладів вищої освіти як складової системи управління якістю. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2019. № 2 (56). С. 8–19.
4. Консолідований рейтинг вищів України. URL: <http://www.ru.osvita.ua/vnz/rating/51741/> (дата звернення: 12.11.2019).
5. Конференція IREG 2019 “Академічні рейтинги: виклики і проблеми для вищої освіти”. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5928> (дата звернення: 12.11.2019).
6. Критерії надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. *Офіційний вісник України*. 2017. № 99. Ст. 3031.
7. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Яструбський М. Я. Узагальнення положень аналізування діяльності ВНЗ. *Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конфі., 6 жовт. 2017 р. Київ : КНУТД, 2017. С. 216–225.
8. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187. *Офіційний вісник України*. 2016. № 7. Ст. 345.
9. Линовицька О. Запити ринку праці: виклик для українських університетів. URL: <http://www.euroosvita.net/?category=8&id=226> (дата звернення: 12.11.2019).
10. Методика рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації : наказ МОН України від 24.12.2009 р. № 1185. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2019).
11. Офіційний вебсайт Центру міжнародних проектів “Євроосвіта”. URL: <http://euroosvita.net> (дата звернення: 12.11.2019).
12. Панич О. Зовнішня оцінка якості вищої освіти в Україні. Що може бути змінено? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/430-zovnishnya-otsinka-yakostivishchoji-osviti-v-ukrajini-shcho-mozhebuti-zmineno> (дата звернення: 12.11.2019).
13. Паризьке комюніке від 25 травня 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf> (дата звернення: 12.11.2019).
14. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затв. наказом МОН України від 11.07.2019 р. № 977. *Офіційний*

вісник України. 2019. № 65. Ст. 2245.

15. Про апробацію системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів у 2008/09 навчальному та 2009 календарному роках : наказ МОН України від 24.12.2009 р. № 1185. URL: <http://www.nuos.edu.ua> (дата звернення: 12.11.2019).

16. Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів : наказ МОН України від 20.12.2011 р. № 1475. *Офіційний вісник України*. 2012. № 6. Ст. 227.

17. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : наказ МОН України від 15.01.2018 р. № 32. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18> (дата звернення: 12.11.2019).

18. Рейтинг вишів “ТОП-200 Україна”. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=3> (дата звернення: 12.11.2019).

19. Університетські рейтинги “Топ 200 Україна” 2010–2017 роки. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=28&id=1095/> (дата звернення: 12.11.2019).

20. Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions. URL: <http://euroosvita.net/prog/data/doc/BerlinPrinciples.pdf> (дата звернення: 12.11.2019).

21. Bottani N. The OECD Educational Indicators: purposes, limits and production processes. *Prospects*. 1998. Vol. XVIII. № I.

22. Education at a glance: OECD Indicators. URL: <http://www.oecd.org> (дата звернення: 12.11.2019).

23. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/> (дата звернення: 12.11.2019).

24. Scheerens J., Glas C., Thomas S. Educational Evaluation, Assessment, and Monitoring: A Systemic Approach. London and New York : Taylor & Francis. 2007. 440 p.

25. Shanghai Ranking's Academic Ranking of World Universities (ARWU). URL: <http://www.shanghairanking.com> (дата звернення: 12.11.2019).

26. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). K.: CS Ltd., 2015. 32 p.

27. World University Rankings methodology. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/world-university-rankings-2019-methodology> (дата звернення: 12.11.2019).

28. URL: <http://www.qs.com> (дата звернення: 12.11.2019).

29. URL: <http://www.scopus.com> (дата звернення: 12.11.2019).

30. URL: <http://www.webometrics.info> (дата звернення: 12.11.2019).

References

1. Akademichniy reitynh zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy “Top-200 Ukraina 2019”. URL: <http://www.euroosvita.net/> [in Ukrainian].

2. Hrynevych, L.M. (2011). Osvitni indykatory dlia mizhnarodnoho otsiniuvannya (na prykladi dopovidi “Pohliad na osvitu 2011: indykatory OESR”). *Teoriia i metodyka upravlinnia osvitoiu*, 7. URL: http://arhive.nuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2011_7/3.pdf [in Ukrainian].

3. Karamyshev, D.V. (2019). Stratehichni oriientyry rozvytku monitorynhu osvitnoi diialnosti zakladiv vyshchoi osvity yak skladovoi systemy upravlinnia yakistiu. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia* : zb. nauk. prats. Kharkiv: Vyd-vo KRI NAPA “Mahistr”, 2 (56), 8–19 [in Ukrainian].

4. Konsolidovanyi reitynh vyshiv Ukrainy. URL: <http://www.ru.osvita.ua/vnz/rating/51741/> [in Ukrainian].

5. Konferentsiia IREG 2019 “Akademichni reitynhy: vyklyky i problemy dlia vyshchoi osvity”. (2019). URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5928> [in Ukrainian].

6. Kryterii nadання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. (2017). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 99, art. 3031 [in Ukrainian].

7. Kuzmin, O.Ye., Melnyk, O.H., Yastrubskiy, M.Ya. (2017). Uzahalnennia polozhen analizuvannia diialnosti VNZ. *Efektivnist orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konfi.*, 6 zhovt. 2017 r. Kyiv: KNUVD, 216–225 [in Ukrainian].
8. Litsenziini umovy provadzhennia osvitnoi diialnosti zakladiv osvity, zatv. Postanovoioi Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.12.2015 r. № 1187. (2016). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 7, art. 345.
9. Lynovytska, O. Zapyty rynku pratsi: vyklyk dla ukraïnskykh universytetiv. URL: <http://www.euroosvita.net/?category=8&id=226> [in Ukrainian].
10. Metodyka reitynhovoho otsiniuvannia diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv III-IV rivniv akredytatsii: nakaz MON Ukrainy vid 24.12.2009 r. № 1185. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Ofitsiinyi veb-sait Tsentru mizhnarodnykh proektiv “Ievroosvita”. URL: <http://euroosvita.net> [in Ukrainian].
12. Panych, O. Zovnishnia otsinka yakosti vyshchoi osvity v Ukraini. Shcho mozhe buty zmineno? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/430-zovnishnya-otsinka-yakostivishchoji-osviti-v-ukrajini-shcho-mozhebuti-zmineno> [in Ukrainian].
13. Paryzke komiunike vid 25 travnia 2018 r. (2018). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf> [in Ukrainian].
14. Polozhennia pro akredytatsiiu osvitnikh proham, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity, zatv. nakazom MON Ukrainy vid 11.07.2019 r. № 977. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*. 2019. № 65. St. 2245.
15. Pro aprobatsiiu systemy reitynhovoho otsiniuvannia diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv u 2008/09 navchalnomu ta 2009 kalendarnomu rokakh: nakaz MON Ukrainy vid 24.12.2009 r. № 1185. (2009). URL: <http://www.nuos.edu.ua>.
16. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro natsionalnu systemu reitynhovoho otsiniuvannia diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv: nakaz MON Ukrainy vid 20.12.2011 r. № 1475. (2012). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 6, 227.
17. Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia Pereliku naukovykh fakhovykh vydan Ukrainy: nakaz MON Ukrainy vid 15.01.2018 r. № 32. (2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18>.
18. Reitynh vyshiv “TOP-200 Ukraina”. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=3> [in Ukrainian].
19. Universytetski reitynhy “Top 200 Ukraina” 2010–2017 roky. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=28&id=1095> [in Ukrainian].
20. Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions. URL: <http://euroosvita.net/prog/data/doc/BerlinPrinciples.pdf>.
21. Bottani, N. (1998). The OECD Educational Indicators: purposes, limits and production processes. *Prospects*, Vol. XVIII, I.
22. Education at a glance: OECD Indicators. URL: <http://www.oecd.org>.
23. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.
24. Scheerens, J., Glas, C., Thomas, S. (2007). Educational Evaluation, Assessment, and Monitoring: A Systemic Approach. London and New York: Taylor & Francis.
25. Shanghai Ranking's Academic Ranking of World Universities (ARWU). URL: <http://www.shanghairanking.com>.
26. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). K.: CS Ltd.
27. World University Rankings methodology. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/world-university-rankings-2019-methodology>.
28. URL: <http://www.qs.com>.
29. URL: <http://www.scopus.com>.
30. URL: <http://www.webometrics.info>.

Karamyshev D. V.,
*Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor,
First Deputy Director,
KRI NAPA, Kharkiv
ORCID 0000-0003-1617-3240*

**Transformation of the rating system for evaluation
of educational activity results as a tool for quality assurance under integration
in the European higher education area**

The paper is a continuation of the authors' surveys regarding the formation of an integrated methodology for the rating evaluation of the academic activity results of higher educational institutions in Ukraine, aimed at ensuring proper operation, development and enhancement of the competitive capacity of the domestic higher education system and its integration in the global educational environment and the European higher education area. It is emphasized that the results of higher educational institutions should be measured not only by extensive indices in absolute terms as relating to the degree of their integration in global systems and their resource capacity, but, in the first place, by criteria that evaluate achievement of the strategic objective of their activity as to meeting social needs. As a conceptual evaluation model, a universal STEPS model was proposed, which suggests evaluating results of higher educational institutions' activity by clear-cut criteria within the framework of five rating categories. Additionally, a special focus was maintained on the fact that for raising the profile and increasing the practical importance of the evaluation results it is necessary to concentrate on evaluating higher educational institutions' activity according to specific fields of training within the specified areas of knowledge and specialties. The conceptual approaches to development and implementation of higher education quality indices – integrated field-specific index and specialty-specific index of evaluating the academic activity of higher educational institutions – have been formulated.

Keywords: higher education; European higher education area; international ratings; education quality; strategic development benchmarks of higher education, system of rating evaluation; evaluation indices of higher educational institutions' activity; STEPS model; field-specific evaluation index.

Надійшла до редколегії 19.12.2019 р.